

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: теорія та практика

№ 2 (2024)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Засновано Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка у 2003 році.
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 860 від 21.03.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03606.

Журнал «Соціальна педагогіка: теорія та практика»
внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 220 від 21.02.2024

Виходить чотири рази на рік.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3 від 27.09.2024 року)

Офіційний сайт видання: <http://socped.lguniv.edu.ua>
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Юрків Я. І., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Заступник головного редактора

Данильчук Л. О., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Відповідальний секретар

Отраченко О. В., кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Члени редакційної колегії

Бахов І. С., доктор педагогічних наук, професор, ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ)

Бєлова О. Б., кандидат педагогічних наук, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський)

Вайнола Р. Х., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Ваховський Л. Ц., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Желанова В. В., доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Караман О. Л., доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Коваленко В. Є., доктор психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки, Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)

Кравченко О. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (м. Київ)

Кравчина Т. В., кандидат психологічних наук, доцент, Хмельницький національний університет (м. Хмельницький)

Кривонос О. М., кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка (м. Житомир)

Курило В. С., доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Лебідь О. В., доктор педагогічних наук, професор, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)

Петришин Л. Й., доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка (м. Тернопіль)

Починкова М. М., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Проскурняк О. І., доктор психологічних наук, професор, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків)

Ростока М. Л., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, НАПН України (м. Київ)

Самойленко О. А., доктор педагогічних наук, Дніпровський інститут ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Дніпро)

Сисосв О. В., доктор педагогічних наук, доцент, ПЗВО «Київський міжнародний університет» (м. Київ)

Сич Т. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри публічної служби та управління навчальними закладами, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Степаненко В. І., доктор педагогічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Тимчук Л. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Цибулько Л. Г., доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувачка кафедри педагогіки, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

Чернета С. Ю., доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Ваховський Л. Ц. Концепція соціального виховання В. Зеньковського.....	5
Мудрий Я. С. Еволюція ідей захисту прав дитини.....	12

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Краснова Н. П., Дуванська К. О. Соціально-педагогічна робота з формування досвіду соціально безпечної поведінки підлітків у процесі online-соціалізації.....	18
---	----

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Kondrashov O. When a client dies: preparing social work students for mortality-related challenges in field practicum.....	27
Криницька І. П., Горішна Н. М., Столярик О. Ю. Системно-сімейний підхід у консультуванні сімей під час надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей.....	44
Курило В. С., Караман О. Л., Степаненко В. І. Механізми впливу інформаційної агресії на свідомість громадян: соціально-психологічний аспект.....	53
Лях В. В. Характеристика проблем і викликів, із якими стикаються громадські організації України, що надають соціальну підтримку внутрішньо переміщеним особам.....	62
Павлик Н. П., Гордон М. В., Оленцевич Н. В. Соціальна інтеграція людей зі статусом ВПО у приймаючих громадах: результати опитування.....	73
Петрочко Ж. В., Карпенко О. Г., Лютий В. П. Соціальна активність особистості у територіальній громаді.....	80
Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Дуля А. В. До питання профілактики булінгу в закладах вищої освіти.....	87
Харченко А. А. Діяльність психологічної служби в роботі благодійних та громадських організацій.....	93
Чернецька Ю. І. Соціально-психологічна робота з військовослужбовцями та ветеранами збройного конфлікту в Україні.....	100
Юрків Я. І. Критерії соціально-психологічної готовності військовослужбовців.....	106

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Ісаєнко Г. П. Критерії та показники рівнів сформованості навичок слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи на заняттях з інструментального ансамблю.....	113
Опанасенко О. В. Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 231 «Соціальна робота» за освітньо-професійною програмою «Соціальна педагогіка».....	119

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

Попов О. А. Використання цифрових інструментів у соціальній роботі з молоддю.....	125
Трускавецька І. Я. Використання STEM-технології в освітньому процесі під час вивчення природничих дисциплін.....	131
Тунтуєва С. В., Сьомкіна І. С. Профілактика професійного вигорання фахівців допоміжних професій засобами коучингових технологій.....	138

CONTENTS

HISTORY OF SOCIAL PEDAGOGY AND SOCIAL WORK

- Vakhovskyi L. Ts.** The concept of social education of V. Zenkovsky..... 5
Mudryi Ya. S. Evolution of the ideas of children's rights protection.....12

SOCIAL EDUCATION AND SOCIALIZATION OF PERSONALITY

- Krasnova N. P., Duvanska K. O.** Social and pedagogical work on the formation of experience of socially safe behaviour of adolescents in the process of online-socialization18

SOCIAL WORK WITH DIFFERENT CATEGORIES OF THE POPULATION

- Kondrashov O.** When a client dies: preparing social work students for mortality-related challenges in field practicum.....27
Krynytska I. P., Horishna N. M., Stolyaryk O. Yu. Systemic-family approach in counseling families in the provision of social and rehabilitation services for children.....44
Kurylo V. S., Karaman O. L., Stepanenko V. I. Mechanisms of information aggression influence on citizens' consciousness: social and psychological aspects.....53
Liakh V. V. Characteristics of problems and challenges faced by Ukrainian civil society organizations in providing social support to internally displaced persons.....62
Pavlyk N. P., Gordon M. V., Olentsevych N. V. Social integration of IDPs (internally displaced people) in host communities: results of the survey.....73
Petrochko Z. V., Karpenko O. H., Liutyi V. P. Social activity of the personality in the territorial community..... 80
Spirina T. P., Liakh T. L., Dulia A. V. To the issue of bullying prevention in institutions of higher education.....87
Kharchenko A. A. The work of the psychological service in charitable and public organizations. 93
Chernetska Yu. I. Social and psychological work with military personnel and veterans of the armed conflict in Ukraine.....100
Yurkiv Ya. I. Criteria of socio-psychological readiness of servicemen.....106

PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS

- Isaienko H. P.** Criteria and indicators of levels of formation of auditory self-control skills of the future art school teacher in instrumental ensemble classes.....113
Opanasenko O. V. Features of practical training future specialists of the specialty 231 Social work under the educational and professional program «Social pedagogy».....119

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND METHODS

- Popov O. A.** Digital tools in social work practice with young people.....125
Truskavetska I. Ya. Use of STEM-technologies in the educational process for teaching natural sciences.....131
Tuntuyeva S. V., Syomkina I. S. Prevention of professional burnout among auxiliary professionals using coaching technologies138

УДК 364.01(072):316.6

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-2-44-52

Криницька Ірина Петрівна,

кандидатка соціологічних наук,
в. о. завідувача кафедри педагогіки та соціальної роботи
ЗВО «Український католицький університет»,
м. Львів, Україна.
krynytska@ucu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1605-4279>

Горішна Надія Мирославівна,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна.
nadiahorishna@tnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9724-7098>

Столярник Ольга Юріївна,

докторка філософії із соціальної роботи,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів, Україна.
olgastolarik4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1105-2861>

СИСТЕМНО-СІМЕЙНИЙ ПІДХІД У КОНСУЛЬТУВАННІ СІМЕЙ ПІД ЧАС НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ¹

Постановка проблеми. Становище дітей з інвалідністю в Україні залишається складним, водночас, відображаючи значні виклики, воно вимагає значної уваги професійної спільноти. За даними UNICEF за 2021 рік, у світі налічується 240 млн дітей з інвалідністю (Seen, Counted, Included, 2021). За даними Державного комітету статистики в Україні проживають 156010 дітей з інвалідністю (Соціальний захист населення України, 2023). Нині тільки у Львівській територіальній громаді є 3768 дітей з інвалідністю, 5769 дітей

мають особливі освітні потреби (Результати визначення потреб, 2024). Така кількість дітей свідчить про зростання потреби в наданні їм якісних соціальних послуг з використанням ефективних підходів і методів роботи.

Суспільство часто не розуміє і не приймає дітей з інвалідністю чи особливими освітніми потребами, що створює бар'єри для їхньої інтеграції у суспільство. Діти з інвалідністю стикаються із соціальною стигматизацією, дискримінацією та ізоляцією. Реабілітація, яка розпочинається в реабілітаційній установі, не завершується інституційним закладом, зокрема з огляду на соціальну реабілітацію, яка поширюється на все середовище дитини. Оскільки сім'ї є основним середовищем розвитку дитини з інвалідністю, яка має

¹ Дослідження виконане в рамках реалізації Проекту 2022.01/0166 «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди», що фінансується за конкурсом «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» Національного фонду досліджень України.

родину, реабілітація дитини має включати відновлення і її сім'ї. Традиційні підходи, що орієнтовані на індивідуальну роботу з окремими членами сім'ї, можуть не враховувати динаміку сімейних стосунків та взаємозв'язків, що можуть сприяти або перешкоджати реабілітації. Використання системно-сімейного підходу у консультуванні сімей під час надання соціально-реабілітаційних послуг є актуальним і необхідним для ефективного вирішення комплексних проблем, з якими стикаються сім'ї, що мають дітей з інвалідністю або перебувають у кризових ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій слід розпочати з аналізу терміна «соціальна реабілітація». Основна нормативна база опирається на Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2017), Закон України «Про соціальну реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006), норми яких регламентують визначення понять «реабілітація», «соціальна реабілітація», «інвалідність», «дитина з інвалідністю», «інші види реабілітації та підтримки».

Питання здійснення консультування розроблено такими науковцями, як О. Пожидаєва, І. Кулик, А. Галушак, Г. Писаревська, О. Руденко, О. Столярник та ін. Системно-орієнтований підхід у консультуванні здебільшого присутній у працях психологів, таких як: М. Віршінг, Nguyen Hier Thuong, Kieu Van Tu, Nguyen Van Hieu, О. Халік, О. Бикова, І. Кулик, Т. Руденко, О. Яковенко й ін.

Про соціальну реабілітацію дітей з інвалідністю писали у своїх працях О. Столярник, Г. Слозанська, М. Скочко, де, зокрема, визначали поняття соціально-реабілітаційної діяльності, послуг і заходів для здійснення соціальної реабілітації. Г. Олійник та Н. Дідик у своїх публікаціях роблять значний акцент на автономності та розвитку активної життєвої позиції індивіда, а також на розвитку і природному оточенні особистості. Діяльність роботи команд під час соціальної реабілітації проаналізована у працях О. Шевцової, К. Єгорової, В. Кузьменко. Наукові джерела свідчать, що є розроблені різні аспекти діяльності в межах надання реабілітаційних послуг, але мало вивченими

залишаються підходи до консультування сімей, які виховують дітей з інвалідністю під час здійснення соціально-реабілітаційної роботи.

Метою статті є огляд, визначення змісту та перспектив системно-сімейного підходу як базового в консультуванні сімей, які виховують дітей з інвалідністю під час надання соціально-реабілітаційних послуг.

Робота побудована на кабінетному дослідженні основного законодавства та нормативно-правових актів України щодо соціально-реабілітаційних послуг, наукових джерел, в яких проаналізовані соціально-реабілітаційні послуги дітям з інвалідністю, процес консультування та сімейно-системний підхід у консультуванні сімей.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006) соціальна реабілітація – це «система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації» (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», 2006). Зміст заходів соціальної реабілітації спрямований на розвиток соціальних навичок, пристосування побутових умов до потреб дитини, педагогічну корекцію, спрямовану на розвиток навичок автономного проживання, безпечної поведінки, опанування навичок захисту власних прав та інтересів, навичок позитивного сприйняття себе та оточуючих, навичок спілкування, забезпечення засобами реабілітації, санаторно-курортним лікуванням відповідно до медичних показань, що в разі необхідності супроводжується медичним спостереженням (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», 2006). У Законі поряд з терміном «соціальна реабілітація» є термін «абілітація», який означає «комплекс заходів, що допомагають особі з вродженими та/або такими, що виникли у ранньому віці, обмеженнями повсякденного

функціонування, досягти оптимального рівня функціонування у її середовищі» (Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», 2021). З огляду на ці терміни основною метою соціальної реабілітації є досягнення оптимального рівня функціонування, що можна забезпечити тільки комплексною роботою.

Подібно визначають термін «соціальна реабілітація» Г. Олійник (2022) та М. Дідик (2019). Зокрема, Г. Олійник робить акцент на активній життєвій позиції особи з інвалідністю та створенні умов для самореалізації (Олійник, 2022), тоді як М. Дідик наголошує на можливості автономного проживання, проте зазначає, що цей процес здійснюється в рамках індивідуальної програми реабілітації і супроводжується медичним спостереженням особи за потреби (Дідик, 2019), таким чином роблячи акцент на медичній складовій частині реабілітації.

У статті «Зміст соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю: аналіз основних підходів» (Криницька, Слосанська, Скочко, 2023) визначено соціально-реабілітаційні послуги для дітей та їхніх сімей, які мають бути спрямовані на «відновлення та/або розвиток соціальних навичок, здібностей, сильних сторін дітей та їхніх сімей, соціальну підтримку та соціальне обслуговування задля самореалізації, підвищення адаптаційного потенціалу та забезпечення доступу до ресурсів, необхідних для подолання викликів, пов'язаних з інвалідністю та забезпечення найкращих інтересів дитини» (Криницька, Слосанська, Скочко, 2023, с. 161). Значний акцент тут зроблено на інтегрованому, міждисциплінарному та системно-сімейному підходах (Криницька, Слосанська, Скочко, 2023) і, доповнюючи цей термін, як зазначає Г. Олійник, така допомога має бути спрямована на допомогу в індивідуальному і сімейному розвитку, яка має відбуватися здебільшого в природному оточенні, за місцем проживання, у сім'ї, а не в ізольованому закладі (Олійник, 2022).

Отже, робота із сім'єю має бути пріоритетним напрямом роботи під час соціальної реабілітації. В цьому напрямі актуально

проаналізувати процес консультування сім'ї з урахуванням системно-сімейного підходу. Нині консультування трактується в кількох значеннях: як соціальна послуга та як процес ведення бесіди з окресленою метою вирішення ситуації клієнта, підвищення його компетентностей тощо. Термін «консультування» походить від лат. *consultare* – радитись, піклуватися (Пожидаєва, 2012). Отже, основна мета консультування – надання допомоги клієнту у вирішенні соціальних проблем і у налагодженні міжособистісних відносин із оточуючими (Кулик, Галушак, 2023). Воно також спрямоване на підвищення рівня соціальної компетентності клієнта, подолання труднощів, пов'язаних із соціальним функціонуванням для поліпшення якості життя (Писаревська, 2022), зокрема, включаючи позитивне мислення і розвиток самопомоги для пошуку шляхів вирішення проблем (Руденко, 2019).

Консультування сім'ї – це професійна діяльність, спрямована на підтримку сімей у вирішенні різноманітних проблем та покращенні якості життя членів всієї сім'ї. Відповідно до Стандарту соціальної послуги консультування (2015) «сімейне консультування – консультування отримувачів соціальної послуги, що перебувають у родинних стосунках або проживають однією сім'єю» (Наказ МСП, 2015). Слід зауважити, що цей процес передбачає роботу з усією сімейною системою, а не лише з окремими її членами, з метою покращення їхніх взаємин, вирішення конфліктів та підвищення загального добробуту. Як уже було зазначено вище, включення сім'ї у реабілітаційний процес значно підвищує його ефективність. Консультування сім'ї є важливим інструментом у соціальній роботі та психологічній підтримці, спрямованим на покращення якості життя сімей і підтримку їхнього розвитку.

Як зазначає О. Столярик (2024), під час соціальної реабілітації слід застосовувати сімейно-орієнтований підхід, адже тут вагомою є роль прийняття спільних рішень. Серед основних складників підходу під час здійснення процесу консультування визначено

акцент на сім'ї як одиниці підтримки, міцну сімейно-професійну співпрацю, надання підтримки, адаптованої до конкретних потреб сім'ї й дитини та контексту ситуації, усвідомлений вибір сім'ї та його підтримку спеціалістами, пошук, визнання та розвиток сильних сторін сім'ї й дитини, роботу з офіційною/неофіційною мережею підтримки сім'ї та з членами сім'ї (Столярик, 2024).

Отже, сімейно-орієнтований підхід передбачає активне залучення сім'ї в процесі соціальної реабілітації. На основі проведеної діагностики на початку роботи спеціаліст разом із сім'єю розробляє конкретні стратегії та методи для вирішення тих питань, які можуть виникати під час реабілітації, а також допомагає у впровадженні стратегій роботи, що відбувається через регулярні зустрічі для оцінки прогресу та внесення необхідних коректив. Під час консультування фахівець допомагає сім'ї визначити та зрозуміти основні проблеми, з якими стикаються її члени і дитина зокрема, аналізує динаміку взаємин у сім'ї, розуміє ролі членів сім'ї, що, своєю чергою, допомагає визначити причини проблем та шляхи їх вирішення, можливості та ресурси конкретної сім'ї, а також усього оточення сім'ї. Таким чином, фахівці мають змогу розробляти індивідуальні плани реабілітації, що враховують потреби та ресурси всієї родини. Таким чином, сім'я є не лише ресурсом для самої дитини, а й набуває суб'єктності і є джерелом ресурсів для самого фахівця, поле роботи якого розширюється не лише на сім'ю, в центрі якої перебуває дитина, але й на зовнішнє коло сім'ї: середовище, в якому вона перебуває як цілісність.

Основна мета роботи із сім'єю – зробити її функціональною, середовищем, яке розвиває і може бути автономним, самозарядним, ресурсним. Функціональна сім'я являє собою відкриту систему. Це означає, що її частини взаємопов'язані, динамічні, чутливі одна до одної й дозволяють інформації проходити всередину або виходити за її межі (Яковенко, 2018), що значно підвищує можливості сім'ї.

Важливим є і сам процес консультування, де фахівець має опиратися на системно-сімейний

підхід, в якому сім'я розглядається як система, а її функціональність впливає на розвиток усіх членів, а також на середовище сім'ї зокрема. Принцип пріоритетності середовища визначений також і в процесі консультування. Дослідження свідчать, що соціальному працівнику необхідно поставити себе в контекст середовища життя особи, коли допомога людині розглядається в ширшому соціальному відношенні (Nguyen Hiep Thuong, Kieu Van Tu & Nguyen Van Hieu, 2021). Окрім того, сучасний підхід до реабілітації має враховувати еко-соціальний погляд на соціально-реабілітаційний процес (Столярик, Слосанська, Криницька, 2023) та дієві практики у роботі із сім'ями.

Основними принципами системно-сімейного підходу в консультуванні є співпраця з родиною через її залучення. Уся команда, яка працює із сім'єю, має дотримуватися принципів *нейтральності*, *циркулярності*, *конструктивізму*. Слід розрізняти декілька видів *нейтральності*: нейтральність до окремих осіб (передбачає нейтральне, однакове ставлення фахівця до членів родини, що дозволяє уникати конфліктів), нейтральність до проблем і симптомів (фахівець залишається у ввічливо-амбівалентній позиції щодо будь-яких проблем і симптомів), нейтральність до змісту та думок (фахівець не повинен висловлювати власну оцінку щодо правильності чи неправильності думок) (Халік, 2017). *Циркулярність* являє собою певну послідовність, яка замкнена у коло й утворює круговий взаємозв'язок поведінки (Халік, 2017), тобто взаємовплив. Взаємовплив означає, що коли якийсь один аспект у сім'ї змінюється, то це впливає на всю систему. Принцип *конструктивізму* полягає в тому, щоб сім'я, як система, змогла сама себе змінювати – сім'я має побачити нову дійсність (Халік, 2017), тобто вийти за рамки своєї ситуації і розглянути нові перспективи. Результатом взаємодії фахівця і сім'ї має стати бажання змінюватися, прагнення шукати нові альтернативні варіанти розв'язання проблеми. У центрі має стати концепція «проблемної системи», що конструюється навколо проблеми (Халік, Бикова, 2019), отже, сім'я буде розглядатися

не як патологічна, а як система, яка має певну проблему, яка впливає на розвиток сім'ї як цілісності.

Згадувані принципи є дуже важливими під час надання соціально-реабілітаційних послуг. Оскільки з їх використанням формується ставлення до сім'ї не лише як до середовища, але й як до цілісного активного суб'єкта соціальної реабілітації, під час якої робота фахівців у разі ефективної інтервенції робить сім'ю здатною до забезпечення розвитку дитини у інших умовах.

Класично етапи консультування поділяються на початковий (оцінка, складання плану консультування), основний (консультування та здійснення підтримки), завершальний (висновок, оцінка ефективності заходів) (Кулик, 2022). У системно-сімейному підході етапи консультування будуть такими ж з урахуванням принципу системності, а саме: під час оцінки відбувається діагностика ситуації, структури, динаміки, аналіз ролей, функцій і їх виконання; далі разом із сім'єю визначається мета і цілі роботи; розробка інтервенції і її реалізація має включати залучення членів родини.

Отже, важливими є не лише відновлення і абілітація дитини з інвалідністю, але і пристосування, навчання самої сім'ї. Сім'ям часто потрібна інформація про реабілітаційні програми, права та ресурси, доступні для дітей з інвалідністю, програми дозвілля, освітні можливості; консультації щодо поведінки членів сім'ї, підтримки, щодо відновлення навичок (за потреби дитини), відновлення самої сім'ї. Соціальні працівники надають необхідну інформацію та допомагають орієнтуватися у системі соціальної підтримки загалом, а також створюють мережі підтримки. Вагомим тут є те, що фахівець, роблячи акцент на дитині, працює з усією сім'єю, в міждисциплінарній команді, ведеться робота із середовищем і інтеграцією родини через такі можливі заходи, як сімейна терапія, навчання батьків ефективних методів комунікації, виховання, підтримки дитини, організація груп підтримки і відпочинку батьків.

Серед інших заходів, які можна реалізувати в межах послуги, слід виокремити базові

заходи зі Стандарту соціальної послуги консультування, а саме: надання інформації з питань соціального захисту, представлення інтересів, надання соціально-психологічної допомоги, розвиток соціальних навичок, умінь, соціальних компетентностей, зокрема не лише дитини, але і підвищення батьківських компетентностей, зміцнення родинних стосунків (Наказ МСП 2015) тощо.

Як уже було зазначено, важливою в цьому підході є робота з усіма членами родини, а також робота команди, що буде сприяти кращій координації між різними службами (медичними, соціальними, освітніми, культурними), що забезпечує комплексний та злагоджений підхід до надання допомоги сім'ям, спрямований на подолання складних обставин у сім'ї. Водночас важливо виокремити трансдисциплінарний підхід у роботі команди, під час якого залучаються різні фахівці, які можуть працювати з дитиною, включаючи фахівців з освіти, соціального захисту (Шевцова, 2017), культури тощо. Процес роботи має враховувати інтереси всіх учасників і сприяти підвищенню обізнаності про соціально-реабілітаційну діяльність (Єгорова, Кузьменко, 2023).

Перспективами у застосуванні сімейно-системного підходу під час консультування сімей є підготовка фахівців та усіх членів сім'ї для систематичної спільної роботи. Під час консультування клієнтом має бути вся сім'я, що, безумовно, є важливим і сприяє комплексному розв'язанню проблемної ситуації, оскільки динаміка стану дитини часто залежить від основного середовища розвитку, яким є сім'я.

Висновки і пропозиції. Використання сімейно-системного підходу дозволяє підвищувати ефективність реабілітаційних програм та сприяє інтеграції послуг, що надаються. Це сприяє розвитку підходів і комплексних методів роботи, які можуть бути використані для покращення підготовки та роботи фахівців у цій сфері. Труднощами, які нині залишаються і можуть гальмувати процес якісної реабілітації, є індивідуалізований, а не системний підхід у роботі фахівців. Багато сімей не

мають можливості отримати необхідні послуги через фінансові, географічні та інформаційні бар'єри, обмеження доступу до якісних медичних послуг та реабілітації, зокрема у малих громадах. Серйозною проблемою залишається нестача спеціалізованих закладів здійснення соціально-реабілітаційної діяльності і кваліфікованого персоналу.

Література

1. Seen, Counted, Included. Using data to shed light on the well-being of children with disabilities. United Nations Children's Fund (UNICEF), Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring / ed. by Unicef. New York, November, 2021. P. 6.
2. Результати визначення потреб населення у соціальних послугах Львівської територіальної громади. Львів, 2024. URL: https://drive.google.com/file/d/1ofW7vD7UH3vQKCGX1_Yh3tTYWhRJ4h2X/view (дата звернення: 06.07.2024).
3. Соціальний захист населення України 2022. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2023, 116 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf (дата звернення: 06.07.2024).
4. Слосанська Г., Криницька І., Скочко М. Раннє втручання у роботі з дітьми з інвалідністю: комплексна соціально-реабілітаційна послуга, функціональний підхід чи система допомоги? *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10. No. 4. P. 486–502. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5>
5. Столярик О., Слосанська А., Криницька І. Концепція реабілітації осіб з інвалідністю у закордонній практиці соціальної роботи: системний огляд. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 4. С. 44–53.
6. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» № 1053-IX від 3 грудня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 06.07.2024).
7. Закон України «Про соціальну реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» № 2961-IV від 6 жовтня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 06.07.2024).
8. Дідик Н. М., Троцьковець М. Р. Зміст соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в закладах різного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна* / За ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2006. Вип. XXXII. С. 86–98. URL: http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3347/znpkr_sp_2019_32.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 06.07.2024).
9. Олійник Г. Система соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип. 2. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5>
10. Криницька І., Слосанська Г., Скочко М. Зміст соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю: аналіз основних підходів. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Т. 1. № 64. С. 161–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.32> (дата звернення: 06.07.2024).
11. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1(17). С. 22–25.
12. Кулик І., Галушак А. Консультативна бесіда як метод консультування соціального працівника. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі : збірник матеріалів І міжнар. наук.-практ. конфер.* (Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р.) / За ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик. упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 245–248. URL: <https://ksptsr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2024/03/zbirnyk-materialiv.pdf>
13. Писаревська Г. І. Теоретичні основи консультування в соціальній сфері. *Соціально-правові аспекти захисту прав дітей : зб. матер. наук.-практ. конф.* (Харків, 26 травня 2022 р.): тези допов. ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Харків, 2022. С. 96–101.
14. Руденко Т. П. Соціальне консультування як складова соціальної роботи для надання допомоги вразливим категоріям населення. Київ, 2019. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/323525802.pdf> (дата звернення 06.07.2024).
15. Наказ МСП Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування № 678 від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення: 06.07.2024).
16. Столярик О. Сімейно-орієнтований підхід у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук : IV Міжнар. наук. конф.* (12 квіт. 2024 р.). Дніпро, 2024. С. 44–46. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-12.04.2024>
17. Яковенко О. В. Системний підхід у сімейному консультуванні. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2018. Т. 1. С. 62–67. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2348.2018.62-67>

18. Халік О. О. Консультування та терапія нуклеарної й розширеної сім'ї в системному підході. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти: зб. наук. пр. / за наук. ред. Ю. М. Карандишева, Т. В. Сенько та ін.; заг. ред. Н. М. Токаревої*. Київ, 2017. Вип. 7. С. 283–288. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3794>
19. Халік О. О., Бикова О. Ф. Системна інтегративна модель психотерапії і консультування (СІМПіК) в практиці підготовки психологів та інших спеціалістів допомагаючих професій. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. № 9. С. 307–324. DOI: <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3764>
20. Шевцова О. М. Логіка відображення трансдисциплінарності в реалізації завдань безперервного професійного розвитку реабілітологів. *Медицина інформатика та інженерія*. 2017. № 2. С. 30–32. DOI: <https://doi.org/10.11603/mie.1996-1960.2017.2.7916>
21. Кулик І. Особливості консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. *Ввічливість, Humanitas*. 2022. Вип. 3. С. 33–37.
22. Єгорова К., Кузьменко В. Надання соціально-реабілітаційних послуг особам, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2023. № 3. С. 158–165.
23. Nguyen Hiep Thuong, Kieu Van Tu, Nguyen Van Hieu. Factors affecting the consultation skills of social workers when supporting autistic children's families: evidence in Vietnam. *Revista de Investigaciones Universidad del Quindío*. 2021. № 33(1). P. 73–80. <https://doi.org/10.33975/riuq.vol33n1.462>

References

1. Seen, Counted, Included. Using data to shed light on the well-being of children with disabilities. United Nations Children's Fund (UNICEF), Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring, November (2021).
2. Rezultaty vyznachennia potreb naseleння u sotsialnykh posluhakh Lvivskoi terytorialnoi hromady [The results of determining the needs of the population in social services of the Lviv territorial community]. (2024). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1ofW7vD7UH3vQKCGX1_Yh3tTYWhRJ4h2X/view [in Ukrainian].
3. Sotsialnyi zakhyst naseleння Ukrainy 2022. Statystychnyi zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Social protection of the population of Ukraine 2022. Statistical collection. State Statistics Service of Ukraine]. (2023). Kyiv. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf [in Ukrainian].
4. Slozanska, H., Krynytska, I., & Skochko, M. (2023). Rannie vtruchannia u roboti z ditmy z invalidnistiu: kompleksna sotsialno-reabilitatsiina posluha, funktsionalnyi pidkhid chy systema dopomohy? [Early intervention in working with children with disabilities: comprehensive social rehabilitation service, functional approach or assistance system?]. *Social Work and Education*, 10(4), 486–502. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5> [in Ukrainian].
5. Stoliaryk, O., Slozanska, A., & Krynytska, I. (2023). Kontseptsiiia reabilitatsii osib z invalidnistiu u zakordonnii praktytsi sotsialnoi roboty: systemnyi ohliad [The concept of rehabilitation of persons with disabilities in the foreign practice of social work: a systematic review]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 4, 44–53 [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia» [About rehabilitation in the field of health care]. (2021, December 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro sotsialnu reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini» [About social rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine]. (2006, October 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].
8. Didyk, N. M., & Trotskovets, M. R. (2019). Zmist sotsialnoi reabilitatsii osib z invalidnistiu v zakladakh riznoho typu [Content of social rehabilitation of persons with disabilities in institutions of various types]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna – Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. Series: Social and pedagogical, XXXII*, 86–98. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006. Retrieved from http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3347/znppk_sp_2019_32.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
9. Oliinyk, H. (2022). Systema sotsialnoi reabilitatsii ditei z osoblyvymy osvtnimy potrebamy [System of social rehabilitation of children with special educational needs]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 2, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5> [in Ukrainian].
10. Krynytska, I., Slozanska, H., & Skochko, M. (2023). Zmist sotsialno-reabilitatsiinykh posluh dlia ditei z invalidnistiu: analiz osnovnykh pidkhodiv [Content of social rehabilitation services for children with disabilities: analysis of main approaches]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 1(64), 161–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.32> [in Ukrainian].

11. Pozhydaieva, O. V. (2012). Sutnist ta vydy konsultuvannya v sotsialno-pedahohichnii diialnosti [The essence and types of counseling in socio-pedagogical activity]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Zaporizhzhia National University Bulletin*, 1(17), 22–25 [in Ukrainian].
12. Kulyk, I., & Halushchak, A. (2023). Konsultatyvna besida yak metod konsultuvannya sotsialnoho pratsivnyka [Counseling conversation as a method of counseling a social worker]. *Suchasni tendentsii rozvytku sotsialnoi roboty v Ukraini ta zarubizhzi – Current trends in the development of social work in Ukraine and abroad*. (pp. 245–248). Ivano-Frankivsk: NAIR. Retrieved from <https://ksptsr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2024/03/zbirnyk-materialiv.pdf> [in Ukrainian].
13. Pysarevska, H. I. (2022). Teoretychni osnovy konsultuvannya v sotsialnii sferi [Theoretical foundations of counseling in the social sphere]. In *Sotsialno-pravovi aspekty zakhystu prav ditei – Social and legal aspects of child protection*. (pp. 96–101). Kharkiv [in Ukrainian].
14. Rudenko, T. P. (2019). Sotsialne konsultuvannya yak skladova sotsialnoi roboty dlia nadання dopomohy vrazlyvym katehoriiam naselennia [Social counseling as a component of social work to provide assistance to vulnerable categories of the population]. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/323525802.pdf> [in Ukrainian].
15. Nakaz MSP Pro zatverdzhennia Derzhavnogo standartu sotsialnoi posluhy konsultuvannya № 678 vid 02.07.2015 [Order of SMEs on the approval of the State standard of social counseling services No. 678 dated July 2, 2015]. (2015, June 02). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> [in Ukrainian].
16. Stoliaryk, O. (2024). Simeino-orientovanyi pidkhid u sotsialnii rehabilitatsii ditei z invalidnistiu [Family-oriented approach in social rehabilitation of children with disabilities]. In *Innovatsiini tendentsii sohodennia v sferi pryrodnychkykh, humanitarnykh ta tochnykh nauk – Innovative trends in the natural, humanitarian and exact sciences*. (pp. 44–46). Dnipro. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-12.04.2024> [in Ukrainian].
17. Yakovenko, O. V. (2018). Systemnyi pidkhid u simeinomu konsultuvanni [A systematic approach in family counseling]. *Psykhohiia ta psykhosotsialni interventsii – Psychology and psychosocial interventions*, 1, 62–67. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2348.2018.62-67> [in Ukrainian].
18. Khalik, O. O. (2017). Konsultuvannya ta terapiia nuklearnoi y rozshyrenoi simi v systemnomu pidkhodi [Counseling and therapy of the nuclear and extended family in a systems approach]. *Aktualni problemy psykhologii v zakladakh osvity – Actual problems of psychology in educational institutions*, 7, 283–288. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3794> [in Ukrainian].
19. Khalik, O. O., & Bykova, O. F. (2019). Systemna intehtatyvna model psykhoterapii i konsultuvannya (SIMPiK) v praktytsi pidhotovky psykhologiv ta inshykh spetsialistiv dopomahaiuchykh profesii [System integrative model of psychotherapy and counseling (SIMPiK) in the practice of training psychologists and other specialists in helping professions]. *Aktualni problemy psykhologii v zakladakh osvity – Actual problems of psychology in educational institutions*, 9, 307–324. DOI: <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3764> [in Ukrainian].
20. Shevtsova, O. M. (2017). Lohika vidobrazhennia transdystsyplinarnosti v realizatsii zavdan bezperervnogo profesiinoho rozvytku rehabilitolohiv [The logic of reflecting transdisciplinarity in the implementation of tasks of continuous professional development of rehabilitators]. *Medychna informatyka ta inzheneriia – Medical informatics and engineering*, 2, 30–32. DOI: <https://doi.org/10.11603/mie.1996-1960.2017.2.7916> [in Ukrainian].
21. Kulyk, I. (2022). Osoblyvosti konsultuvannya simei, shcho перебуvaiut u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh [Peculiarities of counseling families in difficult life circumstances]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 3, 33–37 [in Ukrainian].
22. Yehorova, K., & Kuzmenko, V. (2023). Nadання sotsialno-reabilitatsiinykh posluh osobam, yaki opynylisia v skladnykh zhyttievkykh obstavynakh [Provision of social rehabilitation services to persons who find themselves in difficult life circumstances]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu – Scientific papers of Berdyansk State Pedagogical University*, 3, 158–165 [in Ukrainian].
23. Nguyen Hiep Thuong, Kieu Van Tu, Nguyen Van Hieu. (2021). Factors affecting the consultation skills of social workers when supporting autistic children's families: evidence in Vietnam. *Revista de Investigaciones Universidad del Quindío*, 33(1), 73–80. DOI: <https://doi.org/10.33975/riuq.vol33n1.462>

Криницька І. П., Горішна Н. М., Столярик О. Ю. Системно-сімейний підхід у консультуванні сімей під час надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей

У статті зроблено акцент на соціально-реабілітаційних послугах у громаді. Публікація має на меті виокремити особливості консультування фахівцями із соціальної роботи сімей, які виховують дітей з інвалідністю під час соціально-реабілітаційних послуг. Зазначено, що зміст соціально-реабілітаційних послуг включає такі складники, як розвиток соціальних навичок, здібностей і сильних сторін дітей та їхніх сімей, соціаль-

ну підтримку, соціальне обслуговування, розвиток адаптаційного потенціалу, доступ до ресурсів. У фокусі уваги фахівців – середовище, в якому розвивається дитина з інвалідністю, насамперед сім'я, яка має стати клієнтом соціально-реабілітаційної діяльності, і робота, на яку має бути спрямоване консультування.

Актуальним визначено використання системно-сімейного підходу в консультуванні сімей, які виховують дітей з інвалідністю, під час якого сім'я розглядається як цілісна система. Базовими у системно-сімейному підході є принципи нейтральності, конструктивізму, циркулярності, роз'яснення до змісту яких подано у статті. Запропоновано заходи, які можна реалізовувати під час консультування сімей, в основі яких – заходи соціальної послуги консультування. Зазначено, що розширення фокусу роботи під час консультування на сім'ю, її середовище, своєю чергою, розширює мережі підтримки для сім'ї, можливості для співпраці команди фахівців, які здійснюють соціальну реабілітацію дітей.

Ключові слова: системно-сімейний підхід, соціальна реабілітація, абілітація, сімейно-орієнтований підхід.

Krynytska I. P., Horishna N. M., Stolyaryk O. Yu. Systemic-family approach in counseling families in the provision of social and rehabilitation services for children

The article focuses on social and rehabilitation services in the community. The publication aims to highlight the peculiarities of counseling by social work specialists for families raising children with disabilities during social rehabilitation services. It is noted that the content of social rehabilitation services includes such components as the development of social skills, abilities and strengths of children and their families, social support, social services, development of adaptive potential, access to resources. Specialists focus on the environment in which a child with a disability develops, primarily the family, which should become a client of social rehabilitation activities and which should be the focus of counseling.

The use of the systemic-family approach in counseling families raising children with disabilities, in which the family is considered as an integral system, is considered relevant. The principles of neutrality, constructivism, and circularity are basic to the systemic-family approach, and the article explains their meaning. The measures that can be implemented during family counselling, based on the measures of social counselling services, are proposed. It is noted that expanding the focus of work during counselling to the family and its environment, in turn, expands support networks for the family, opportunities for cooperation between the team of specialists involved in the social rehabilitation of children.

Key words: systemic family approach, social rehabilitation, habilitation, family-oriented approach.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2024 р.

Прийнято до друку 27.09.2024 р.

Наукове видання

Соціальна педагогіка: теорія та практика

№ 2 (2024)

Коректура – Я. І. Вишнякова
Комп'ютерна верстка – Н. С. Кузнецова

Підписано до друку 27.09.2024 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,21. Замов. № 0924/644. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглєзі, 6/1, м. Одеса, 65101
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.